

Säkerhet och sårbarhet efter Armeniens Sammetsrevolution: Hur ser eliterna på jämställdhet, mänskliga rättigheter och konfliktlösning?

Li Bennich-Björkman*

Uppsala universitet, Sverige

Abstract: Security and Vulnerability After Armenia's Velvet Revolution: Elite Perceptions on Gender Equality, Human Rights and Conflict Resolution

The Velvet Revolution in spring 2018 and the snap elections that followed in December 2018 shook Armenia. This article examines the country's new political elite and other central social elites, and their affective and evaluative beliefs with respect to human security, drawing on an elite survey conducted in 2017 and 2019, complemented by in-depth interviews. The aim is to shed light on whether Armenia's elite-level political culture is headed for progressive change concerning the rights of disadvantaged groups, primarily women and sexual minorities – an expectation among the young and educated in Yerevan. This study finds that, as regards reducing vulnerability and increasing the security and freedom of choice for those traditionally disadvantaged in Armenian society, the values and judgments of the new elites have remained basically traditional.

Keywords: Armenia, Velvet Revolution, elites, LGBT rights, gender, Nagorno-Karabakh

Sammetrevolutionen våren 2018 och det extrautlysta riksdagsvalet som följde i december 2018 skakade Armenien.¹ Få hade kunnat förutse den utvecklingen i ett land som åtminstone utifrån betraktades som stabilt i sitt milt auktoritära styre (Abrahamian & Shagoyan, 2018). Valet av presidenten Robert Kotjarjan 1998 hade inlett en utveckling där det Republikanska partiet blev det styrande maktpartiet, press utövades mot statsanställda att rösta på sittande makthavare, media blev följ-samma mot makten och oppositionen svag (se Hale, 2015, s. 355). Klientilism och

¹ Att kalla det som hänt i Armenien en revolution är omdiskuterat. Här räcker det dock att med Esping-Andersen (2009) slå fast att om en revolution är en »grundläggande omvandling av samhället under en kort tid» (s. 19), så har Armenien åtminstone enligt många betraktare upplevt en sådan.

*Kontaktinformatjon: Li Bennich-Björkman, e-post: li.bennich-bjorkman@statsvet.uu.se

korruption tilltog, rättssystemet var ifrågasatt och rättssäkerheten därmed problematisk. Inget ändrades egentligen under näste president, Serzj Sargsian (2009–2018) som konsoliderade det postsovjetiska systemet ytterligare. Protester ägde återkommande rum i huvudstaden Jerevan vid flera tillfällen, bland annat 2011, 2012 och 2013. Organiserade av ungdomsgrupper som iscensatte innovativa protester i form av skådespel och installationer för att formulera sin kritik mot både lokala och nationella myndigheter markerade demonstrationerna ett aktivt missnöje. I grunden rubbade de emellertid inte den ordning som etablerats.

Detta ändrades radikalt på våren 2018. När president Sargsian deklarerade att konstitutionella förändringar skulle drivas igenom som innebar att han själv efter sin avslutade presidenttid skulle kunna bli premiärminister rann bågaren över (Derlugian & Hovhannisyan, 2018). Unga människor i Jerevan bildade snabbt en rörelse, »Säg-nej-till-Serzj», med icke-våld som ledstjärna. Formade av intryck och erfarenheter av såväl »färgrevolutionerna» på andra håll som av egna tidigare protester och civila initiativ, började de agera (Ishkanian, 2015, s. 1208, min översättning).²

Kraven på omfattande förnyelse, demokratisering och »post-modernisering» av Armenien växte lavinartat (Iskandaryan, 2018). Maria Karapetyan, en av de mest framträdande yngre ledarna i rörelsen, med en bakgrund i det civila samhället som aktivist i fredsorganisationen »Imagine»,³ säger att det som blev avgörande var en känsla av skam: »vi är inte en stat där sådan manipulation [av konstitutionen, min anmärkning] äger rum. Vi är inte Ryssland» (intervju Karapetyan).⁴

Vad som har kallats en »liberal-byråkratisk» regering bildades under ledning av den nye premiärministern och ledaren för massprotesterna, aktivisten och tidigare journalisten Nikol Pasjinjan, sammansatt av personer med bakgrund i det civila samhället, näringslivet, bankväsendet och byråkratin (Silaev & Fomin, 2018). Pasjnjans parti »Samhällskontraktet» fick därefter en överväldigande majoritet vid parlamentsvalen i december 2018, med över 70 procent av rösterna.

Den nuvarande regeringen har en radikal reformagenda, delvis inspirerad av grannlandet Georgien som efter Rosenrevolutionen 2003 genomförde långtgående ekonomiska reformer i liberal riktning, i kombination med genomgripande förändringar av staten för att få bukt med en korruption som hotade att leda till landets sönderfall. Ekonomin i Armenien ska också den liberaliseras och därmed uppmuntra utländska investeringar, slutna nätverk byggda på såväl nepotism som korruption ska minska, domstolsväsendet reformeras och progressiva förändringar som stärker rättigheter för kvinnor och minoriteter komma till stånd (Stronski, 2018). Kvinnornas roll i familj, samhälle och politik har blivit alltmer uppmärksammas i takt med att

² För analys av »färgrevolutionerna» se Bunce & Wolchik, 2011.

³ Namngiven efter John Lennons klassiska ballad med samma namn som skaldar om en fredligare värld.

⁴ Maria Karapetyan är sedan 2018 invald i Armeniens parlament för partiet »Samhällskontraktet». Jag har intervjuat henne två gånger (i november 2018 och i juni 2019).

yngre och liberala krafter anammar progressiva värderingar och balanserar mellan europeiska och andra influenser. För bara några år sedan, 2016, var till exempel andelen kvinnor i det armeniska parlamentet 10,2 procent vilket är bland de lägsta siffrorna i världen, och även om den siffran idag är högre är den politiska representationen för kvinnor fortfarande låg.⁵ Likaså har utsattheten för HBTQ-personer och vikten av att garantera dessa rättigheter och säkerhet blivit en centralare fråga än tidigare, samtidigt som socioekonomiska klyftor och fattigdom som skapar hinder för personlig utveckling fortsätter att präglade delar av samhället.

Landets utrikes- och säkerhetspolitiska situation i och med den pågående djupa konflikten om Nagorno-Karabach med Azerbajdzjan fortsätter att vara olöst och skapar beroende utåt, inte minst till Ryssland, belastar landets ekonomi och leder till sårbarhet, känslomässigt och strategiskt. I kombination med utsatta grupper i samhället är det faktorer som sätter sin prägel på samhället, politiken och de internationella relationerna, och – vilket jag återkommer till nedan – också kan tänkas påverka varandra.

Kort tid har förflutit sedan Sammetsrevolutionen 2018, tillsättandet av en ny regering och valen av det nya parlamentet. Att avgöra om goda avsikter blir till bestående reformer låter sig inte göras förrän betydligt längre tid har gått. Vad som emellertid är möjligt att säga något om är hur mentaliteterna hos dem som nu utgör Armeniens eliter – inte bara politiskt utan ekonomiskt, kulturellt och medialt – ser ut när det gäller nationell och humanitär säkerhet, och hur och om värderingar och tankesätt förändrats på makronivå i förhållande till tidigare. »De tidigare revolutionärerna har blivit Armeniens nya politiska elit», som statsvetaren Alexander Iskandaryan (2018, s. 465, min översättning) skriver. Det är denna nya politiska elit, och andra centrala samhällseliter, och deras affektiva och evaluativa föreställningar – deras värderingar – som undersöks i denna artikel. Huvudsyftet är att kasta ljus över om den politiska kulturen på elitnivå i Armenien är på väg att förändras i en progressiv riktning när det gäller utsatta gruppers rättigheter. En sådan förändring skulle kunna innebära – med utgångspunkt i slutsatser från litteraturen om kvinnor och fred som presenteras närmare nedan – att det armeniska samhällsklimatet på längre sikt skulle kunna bli mer gynnsamt för en fredlig lösning av den för landet överskuggande konflikten med Azerbajdzjan om Nagorno-Karabach som också den belyses här med attityddata. Är Armenien på väg mot ett samhällsklimat där utsatthet, sårbarhet och ojämlikhet när det gäller kvinnor och minoriteter minskar, något som indirekt skulle kunna ha betydelse för synsätten på konfliktlösning, åtminstone på längre sikt? Studien ger inblickar i både hur de armeniska eliterna tänker idag och vart Armenien kan vara på väg. Betoningen på eliter grundar sig i dessas såväl beslutsfattande som opinionsbildande betydelse.

⁵ Efter valen i december 2018 har siffran stigit till ca en fjärdedel, 24,2 procent. <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (nedladdad 5 februari 2020).

Politisk elitkultur i Armenien med avseende på humanitär och territoriell säkerhet

Förväntningarna på den nya elit som trätt in i maktens salonger, i regeringen, parlamentet och regeringskansliet är på sina håll höga, eftersom de förändringar som inleddes 2018 för många innebar att en stagnerande och i tilltagande grad auktoritär stat kanske nu ersätts med en mer demokratisk, mer dynamisk och ekonomiskt vital (intervju Richard Giragossian). Vissa stryker under att regeringen och parlamentet nu till skillnad mot tidigare är legitima, valda på rätt sätt och har väljarnas stöd bakom sig, något som inte varit fallet i Armenien tidigare (intervjuer Anahit Shirinyan, Ashot Melikyan, Artak Kirakossyan, Richard Giragossian). Revolutionen var ett jättekliv framåt, »en händelse av historisk betydelse vilket underskattas». »Jag ser det som hänt som helt och hållet positivt» (intervju Gagik Ghazarehs).

Skeptiker finns emellertid också, andra röster som misströstar efter årtionden av stagnation. En del ser sig som förlorare i processen. En invändning som återkommer är att det som ägt rum i Armenien inte är en »revolution» utan bara ett maktskifte som inte i grunden förändrat vare sig tankesätt eller praktik. *Business as usual* kommer att fortsätta. »När det gäller positiv politisk förändring ser jag inget av det, vi har folk vid makten som beskyller de föregående makthavarna för allt» (intervju, Arman Hayrapetyan). En annan kritik tar sikte på idealism och romanticism hos de nya ledarna, men »ett land kan aldrig byggas med romantiska föreställningar» (intervju Aharon Adibekyan). Bristen på erfarenhet hos dem som nu har tillträtt och svårigheterna att hitta nya ansikten, vilket gör att många från den gamla regimen sitter kvar som tjänstemän och på inflytelserika poster, är andra orosmoment. Sammantaget finns såväl förväntningar som misströstan. Frågan som ställs här är om det genom att undersöka eliternas värderingar vid två tillfällen – 2017 och 2019 – går att säga något om det finns fog för att tro att dessa kommer att utveckla samhället i Armenien i mer progressiv riktning.

Studier som undersöker värden och attityder bland eliten, som är mitt syfte här, är betydligt mer sällsynta än de som fokuserar på medborgarna (Almond & Verba, 1963; Eckstein, 1997). När kommunismen föll för trettio år sedan, skyndade forskare sig att studera attityder och värderingar, inte minst om demokrati och tolerans, bland de befolkningar som levt länge bakom järnridån (se till exempel Gibson, Duch & Tedin, 1992; Reisinger, Miller, Hesli & Maher, 1994). Det är undersökningar som går tillbaka på Almonds och Verbas banbrytande arbete om politisk kultur (1963), liksom den nu globalt verksamma *World Value Surveys* (WVS), vars material har analyserats av skaparen Ronald Inglehart i många arbeten (1977, 1990, 1997, liksom av Inglehart & Norris, 2003, 2012). I takt med att demokrati som styrelseskick under 1900-talet blev något av en normativ overrideologi har intresset för hur »vanliga människor», medborgarna, tänker och tycker växt explosionsartat.

Eliterna fortsatte emellertid, också i demokratierna, att vara viktiga beslutsfattare och opinionsledare. I ett banbrytande arbete skiftade därför statsvetaren Robert Putnam fokus från värderingarna på massnivå till hur det såg ut inom eliten, i en

jämförelse mellan brittiska och italienska parlamentsledamöter (1973). Till Putnams efterföljare hör bland andra Steen (1997) som undersökte eliterna i de baltiska staterna efter självständigheten 1991 och Rohrschneider (1999) som ville se hur östtyska och västtyska parlamentariker skilde sig åt i det återförenade Tyskland. Alldeles nyligen ägnade *Post-Soviet Affairs* ett dubbelnummer, 5–6 2019, åt den ryska elitens värderingar och synsätt med fokus på rysk utrikespolitik. Artiklarna bygger på *Survey of Russian Elites*, en longitudinell studie som inleddes 1993 och regelbundet har genomförts sedan dess, med mellan 180–302 respondenter i urvalet (Werning Rivera & Zimmerman, 2019). Den studie som presenteras här vill på liknande sätt, fast den inte är en panelstudie väl att märka, bidra till att fästa uppmärksamhet på hur eliterna i Armenien tänker och uppfattar världen som en ingång till att förstå landets nuvarande utveckling, med fokus på deras föreställningar och värderingar, hur de bedömer och värderar rättigheter och sårbarhet för utsatta grupper i det armeniska samhället och ser på konflikten och konfliktlösning i Nagorno-Karabach.

Mycket av det som skrivits om Armenien har riktat strålkastarljuset mot kriget och konflikten med Azerbajdzjan om Nagorno-Karabach och svårigheterna att nå en lösning på denna, liksom på det armeniska folkmordet 1915 och hur det har påverkat den armeniska nationens relation till Turkiet (se Cornell, 2001; de Waal, 2012; Kirakossian, 2015; Iskandaryan, Mikaelian & Minasyan, 2016, med flera). Här är ambitionen att betrakta konflikterna och Armeniens utsatta läge ur ett perspektiv inte avgränsat till territoriell och »hård» säkerhet utan att också undersöka de politisk-kulturella förutsättningarna för fördjupad mänsklig säkerhet och minskad utsatthet för sårbara grupper.

Tanken att kvinnors, och andra sårbara grupper vill jag tillägga, samhällliga ställning skulle ha något med nationell stabilitet och säkerhet att göra verkar ännu inte ha påverkat utrikespolitiska beslutsfattare, trots att den är självklar för vissa andra, skriver Blanc (2016). Starkare än graden av demokrati eller rikedom, två »faktorer» som tillhör de vedertagna när det gäller att förklara fred, är kvinnors säkerhet i ett samhälle en bättre indikator på icke-våldsamma internationella relationer för en stat. I en av de mer noggrant utformade studierna på området utvecklar Hudson och hennes medförfattare argumentet om hur de patriarkala strukturerna i mänskliga samhällen – som inbegriper undertryckande och våld mot kvinnor och mot män som inte tillhör den egna gruppen – har lett till att våld smittat av sig på internationella relationer (och på förbindelserna mellan stater). Sådan patriarkal organisation leder till våldsamma svar på »andra», inklusive andra stater, som något naturligt (Hudson, Caprioli, Ballif-Spanvill et al., 2008).

De finner vidare, när de korrelerar sammantagna åtgärder för kvinnors säkerhet och jämlikhet med statens våld och säkerhet, att samhällen som kännetecknas av högre våldsnivåer och aggression mot kvinnor uppvisar högre nivåer av (manligt) våld även i internationella relationer. Hudson har tillsammans med andra medförfattare följt upp dessa resultat i senare arbeten (Hudson, Ballif-Spanvill, Caprioli & Emmett, 2014; Hudson & Leidl, 2015).

Därmed kan humanitär säkerhet kopplas ihop med den teoribildning inom freds- och konfliktforskning som går under beteckningen »kvinnor och fredargumentet». Noga räknat är det emellertid två olika slags samband som argumentet stipulerar mellan kvinnor och en ökning av fredliga internationella förhållanden. Det ena gör gällande att kvinnor på individnivå tenderar att ha mer fredliga attityder än män och att fler kvinnor på politiska poster och vid fredsförhandlingsborden därmed påverkar världen att bli mindre våldsamt. Det andra sambandet tar istället sikte på makronivån, i likhet med Hudson och andra, och hur det samhälleliga klimatet påverkas av jämlikhet mellan könen. Ökad fysisk säkerhet för kvinnor och lagstiftning mot våld i hemmet och fler möjligheter och rättigheter för kvinnor skulle enligt denna tolkning ha samband med mindre aggression internationellt genom att ett tryggare och mindre hierarkiskt samhällsklimat »spiller över» mot mindrens i allmänhet mot våld, förtryck och sociala hierarkier i de stater som berörs (jfr Fukuyama, 1998). Medan förklaringen på individnivå har fått blandat stöd (Brounéus, 2014, men jämför Maot, 2009) verkar den som ligger på samhällsnivå få empiriskt stöd i ett antal arbeten, även om mer forskning behövs.

Säkerhet brukar analyseras i tre olika avseenden; den nationella nivån och statens säkerhet, utsatthet och säkerhet på gruppnivå och slutligen personlig säkerhet (Inglehart & Norris, 2012). Här ligger fokus på hur eliterna ser på statens säkerhet och på utsatta gruppers sårbarhet och säkerhet i det armeniska samhället. Begreppet mänsklig säkerhet (*human security*) började användas mer frekvent under 1990-talet, första gången i United Nations Development Programs (UNDP) rapport 1994. Mänsklig säkerhet, eller humanitär säkerhet, tar sikte på att säkerhet inte enbart handlar om nationell överlevnad i ett internationellt system utan också omfattar »människors vardagliga erfarenheter» (Tadjbakhsh & Chenoy, 2007, s. 4, min översättning; Kaldor & Beebe, 2010). Att som kvinna, homosexuell eller tillhörig en minoritetsgrupp kunna känna sig trygg, inte frukta våld i vardagen och uppfatta sig ha, och tillskrivas, likvärdiga villkor som traditionellt starkare grupper i samhället är ett uttryck för det. Om nationell säkerhet alltså hänger samman med militär styrka och internationella allianser, visar sig istället graden av humanitär säkerhet i sammanhang som utspelar sig i vardagen och på det individuella planet. Förutom att vidga sättet att tänka på trygghet och säkerhet hjälper begreppet humanitär säkerhet till att skapa en analytisk och empirisk brygga för att också begripliggöra ett samband mellan hur inhemska, vardagliga, levnadsförhållanden ser ut och hur det kan påverka länders agerande när det gäller internationella konflikter.

Min avsikt är alltså att i det följande belysa hur eliterna i Armenien ser på både territoriell (statlig) och humanitär (individens eller gruppens) säkerhet, både därför att dessa är viktiga var för sig och dessutom kan hänga samman såtillvida att ökad humanitär säkerhet kan påverka den territoriella i positiv riktning. Därigenom vill jag bidra till att förstå Armeniens nuvarande samhälleliga och politiska utveckling efter den stora omvälvning som ägt rum.

Studien

De armeniska eliterna, deras förhållningssätt, värderingar, bedömningar och attityder har undersökts genom enkäter med fasta svarsalternativ, första gången på våren 2017 och de följdes senare upp ett år efter Sammetsrevolutionen, på våren 2019. Drygt 200 personer deltog varje gång.⁶ Frågeformuläret utarbetades i nära samarbete mellan författaren och den organisation, Caucasus Research and Resource Center (CRRC-Armenia), som genomförde enkäten på plats i Jerevan. När uppföljningen närmade sig skedde vissa modifikationer av en del frågeteman. Beträffande Nagorno-Karabach-konflikten (Artsach på armeniska) ställdes fler frågor 2019 än 2017, och frågor om den armeniska diasporans roll i politiken och om sexuella minoriteter lades till.

Vidare har semistrukturerade intervjuer gjorts med dels ett urval av de drygt 200 som deltog i enkäten 2019 och dels ytterligare respondenter som i vid mening kan betraktas som ingående i eliterna. 35 respondenter intervjuades våren och sommaren 2019 i vad som möjliggjorde en fördjupning av de perspektiv som stod i centrum i enkäten.⁷ Dessa intervjuer ger värdefulla inblickar i hur argumentation, tongivande diskurser och sätt att rama in de olika frågorna tedde sig, något som bidrar till ökad förståelse av vilka normer som sätter sin prägel på armeniska sätt att se på tillvaron och världen. Många av dem som intervjuades i denna samtalsform tillhörde de kulturella och mediala eliterna, eftersom de inom politik och ekonomi ofta avböjde sådan uppföljning. Ytterligare intervjuer, semistrukturerade såväl som i form av mer öppna konversationer för att skapa underlag för en revidering av enkätformuläret, gjordes av författaren med respondenter i Jerevan i november 2018.

Huvudsakligt fokus ligger på att ge en bild av vilka värden och uppfattningar som dominerar inom Armeniens elit våren 2019 – ett år efter Sammetsrevolutionen – och bitvis kontrastera dessa mot motsvarande uppfattningar våren 2017. Elit operationaliseras som toppositioner och inflytelserika poster inom politiken och den centrala byråkratin, näringslivet, media och kultur (jfr Werning, Riviera & Zimmerman, 2019). Inom media och kultur ingick också utvalda personer som bedömdes ha en egen plattform som opinionsbildare. Dessa personer tillfrågades om att ange andra, som de bedömde, inflytelserika personer inom sina sektorer, och därmed kompletterades den ursprungliga listan med ett snöbollsförfarande. Inom den politiska sektorn valdes parlamentsledamöter som var ordförande i utskott och fraktioner, ordförande

⁶ Enkäterna genomfördes på uppdrag av mig av Caucasus Research and Resource Center (CRRC) i Armenien, och urvalsmetoder och frågeformulär utarbetades alltså gemensamt med CRRC. Praktiskt ägde de rum genom personliga besök, där intervjuaren och respondenten alltså möttes fysiskt. Vetenskapsrådet och dess sekretariat för utvecklingsforskning i Sverige bekostade projektet.

⁷ Intervjuerna genomfördes tillsammans av mig och forskningsassistenten inom projektet, doktorand Ani Grigorian vid Nationella Vetenskapsakademien i Armenien. På uppdrag av mig gjorde Grigorian också intervjuer på egen hand, då på armeniska. Våra gemensamma intervjuer gjordes på engelska eller genom att Ani Grigorian tolkade. Dessa intervjuade finns förtecknade i appendix 1.

och ledare i alla politiska partier som deltar i val, ledamöter i verkställande utskott för olika politiska partier, chefer för lokala myndigheter och direktörer och chefer för politiska tankesmedjor. Inom de ekonomiska och kulturella sektorerna inkluderades personer som arbetade i höga befattningar i ministerierna för ekonomi och kultur samt verkställande direktörer för större företag. Kända konstnärer och författare fanns med. Eliten inom mediesektorn inkluderade direktörer för stora sändningskanaler, företag och inflytelserika journalister. Studien är inte utformad som en panel, där individuella förändringar över tid kartläggs, utan en longitudinell studie av eliten där personerna kunde vara olika vid tillfälle ett och två men positionen densamma. Inte sällan var emellertid personer kvar på sina poster mellan tillfälle ett och två.

Vilka är respondenterna? En överväldigande andel, närapå alla, har högre utbildning såväl 2017 som 2019. När det kommer till religion är över 80 procent kristna och tillhör den apostoliska, armeniska, kyrkan. Ungefär hälften är aktivt utövande. Kön fördelningen är 32 procent kvinnor och 68 procent män både 2017 och 2019. Taget sektorsvis återfinns fler kvinnor inom media än inom kultursektorn i urvalet. Åldersfördelningen sträcker sig från tjugofemårsåldern till personer över 60. Det innebär att här finns respondenter som formades under sovjettiden (en »sovjetisk» generation), de som blev vuxna det första decenniet efter Sovjetunionens försvinnande, »postsovjeterna», och »Sammetsgenerationen», de unga som föddes efter 1990 och började bli politiska och samhällsrelaterade individer under 2000- och 2010-talen. 27,5 procent i 2019 års urval var mellan 18–35 och tillhör Sammetsgenerationen, 31 procent 36–45 år och ungefär 35 procent 46 år och uppåt.

I nästa avsnitt presenteras de armeniska eliternas sätt att betrakta den humanitära säkerheten i landet. Kvinnors och sexuella minoriteters sårbarhet och ställning står i fokus.

Sårbara grupper: Kvinnors och sexuella minoriteters ställning och rättigheter

Kvinnors ställning i Armenien har varit underordnad, inte minst då i politiken, och detta ser ut att fortsätta:

Det är ett jätteproblem. Å ena sidan är jag besviken att även Armeniens nuvarande regering misslyckades med att möta förväntningarna: inte tillräckligt många kvinnliga ministrar, inte tillräcklig könsbalans i regeringen (intervju Richard Giragossian).

Zaruhi Hovhannisyan som är advokat och engagerad i »Koalitionen för att stoppa våld mot kvinnor» hade också hon hoppats att fler kvinnor efter Sammetsrevolutionen skulle vara ett faktum i regeringen, i parlamentet och inom rättsväsendet men här har inte revolutionen levt upp till förväntningarna. Könsstereotyperna är starka, att kvinnor ska underordna sig de starkare männen, men det måste förändras (intervju Zaruhi Hovhannisyan). Kvinnors emancipation och rättigheter är känsliga

frågor i Armenien och precis som sexuella minoriteters rättigheter politiseras de av den tidigare regimen för att kunna slå mot de mer progressiva krafterna, menar vissa intervjupersoner som hävdar att den gamla tidens män väntar i kulisserna på att staten ska rasa samman.

Armenien har präglats av både ottomanska, ryska, asiatiska, sovjetiska och europeiska synsätt och värderingar (se Shahnazaryan, Badasyan & Molvud, 2016). När det gäller kvinnors ställning, könsroller och relationen mellan familj och arbete, kan dessa influenser avläsas i en tongivande diskurs som framhåller att kvinnors politiska inflytande borde stärkas och att de har rätt till arbete och egen försörjning, samtidigt som många uppfattar att kvinnor och män är förutbestämda för olika roller i såväl familj som samhället utanför och att det har med biologiska faktorer att göra (se tabell 1).

Tabell 1. Kvinnors ställning och könsroller (% , 2017 och 2019)

		År	
		2017	2019
I vilken utsträckning skulle du stödja/ inte stödja följande policyer. Införandet av kvotering för att säkerställa mer jämn könsbalans i Armeniens parlament?	Lågt stöd a)	55	57
	Håller med till viss eller stor del b)	45	43
	Samtliga	100	100
På tal om din egen arbetssfär, den du för närvarande är verksam inom, hur ser du på påståendet att den är lika tillgänglig (öppen) för män och kvinnor?	Håller inte med a)	18	13
	Håller med till viss eller stor del b)	82	87
	Samtliga	100	100
Armenien har få kvinnor i politiken. Hur stort problem tycker du att detta är för vårt land?	Ett problem a)	55	55
	Mindre av ett problem b)	45	45
	Samtliga	100	100
Hur ser du på påståendet att biologiska skillnader mellan kvinnor och män predestinerar dem för olika roller i samhället?	Håller inte med a)	41	34
	Håller med till viss eller stor del b)	59	66
	Samtliga	100	100
Hur ser du på påståendet att kvinnor och män bör ha olika roller i familjen?	Håller inte med a)	30	17
	Håller med till viss eller stor del b)	70	83
	Samtliga	100	100
Hur ser du på påståendet: När jobben är få så har män mer rätt till ett jobb än kvinnor?	Håller inte med a)	73	81
	Håller med till viss eller stor del b)	27	19
	Samtliga	100	100

a) = <4 (på en skala 1 till 7), b) = >5 till 7

Shahnazaryan, Badasyan och Molvud (2016) skriver om en utveckling som gått från tvångsmässig kvotering på arbetsmarknaden under sovjettiden, samtidigt som kvinnor förväntades axla huvudansvar för barn och hem, till en strävan under 1990-talet att ha rätt att stå utanför det offentliga som kvinna som nu långsamt börjar ge vika för modernare tendenser. Det är också i de privata och mest intima relationerna, i familjen, som könsrollerna blir som mest accentuerade och där traditionalismen kommer starkast till uttryck. »Min fru har två barn, hon är en framgångsrik affärsperson och har sin självständighet, men samtidigt har hon sin man och hennes givna plats i vår relation och den kallas familj» (intervju Davit Hakobyan, mediachef). »Under bröllopsceremonin i kyrkan så tillfrågas kvinnan om hon går med på att gifta sig. Hennes uppfattning är alltså viktig. Hennes roll i familjen är också mycket viktig. Det finns funktionella uppdelningar i familjen» (intervju Aharon Adibekyan).

I Armenien idag är flera organisationer verksamma för att stödja och försvara kvinnors rätt i samhället. Gohar Shahnazaryan är en av grundarna av en av dessa, »Kvinnors Resurscentrum». Deras kontor ligger utan yttre kännetecken för att undvika ovälkomna påhälsningar. Hoten är många, även mot enskilda aktivister, och enligt Shahnazaryan finns en stark antifeministisk rörelse som kopplar samman nätverk både i Armenien och i andra länder (intervju Shahnazaryan).

När det gäller arbetslivet förefaller det råda viss enighet kring både kvinnors och mäns rätt till ett jobb. På den i dessa sammanhang klassiska frågan om män ska gå före till jobb när det råder arbetslöshet håller en absolut merpart inte med (tabell 1 ovan). Fler respondenter 2019 än 2017 avvisar dessutom en sådan tanke. Teaterchefen Lusineh Ernjakyan, som betecknar sig som kämpe för kvinnors rättigheter, menar dock att Armenien inte kan vara som Europa utan har sina egna traditioner, men att dessa också möjliggör kvinnors emancipation. Hon påpekar att »man kan nå hur långt som helst om man vill» (intervju Lusineh Ernjakyan). Den uppfattningen vilar indirekt på övertygelsen att individen avgör sitt eget öde och avvisar därmed strukturernas betydelse. Många intervjupersoner understryker också mycket riktigt att det inte finns formella hinder eller föreligger rätt till diskriminering av kvinnor; det är också en förklaring till att en majoritet både 2017 och 2019 (över 80 procent) ser sin egen yrkessfär som lika tillgänglig för kvinnor och män (tabell 1 ovan).

De informella normerna berörs emellertid betydligt mer sällan, och i vilken utsträckning dessa – trots formell likställdhet – tenderar att begränsa kvinnors möjligheter till karriär eller till ett tryggt vardagsliv. Det är också det som är problemet, framhåller vissa intervjupersoner, att det formella poängteras samtidigt som motståndet mot att kvinnors ställning ska bli likställd mannens ligger i den konservativa och traditionella kultur och de förhållningssätt som fortfarande är förhärskande (intervju Aghasi Tadevosyan, Anush Khachatryan).

Eliterna i Armenien efter Sammetsrevolutionen har inte blivit mer progressiva utan om något gått i traditionell riktning. Vad som främst indikerar det är att fler 2019 instämmer i att biologiska faktorer förutbestämmer kvinnor och män till olika roller i familjen – och i samhället. Det är ett sätt att motivera att samtidigt som

kvinnans möjligheter till yrkesliv bejakas tydligare så ska inte det påverka familjelivet och hennes roll där. Det antyder en ytterst sårbar sits för kvinnor, där egen försörjning och karriär inte leder till mer jämlika relationer i hemmet utan kraven på kvinnor kommer från både det offentliga och privata.

Tolerans och sexuella minoriteter

Hur tolerant uppfattar eliterna att deras egen yrkessfär är när det gäller olika minoriteter och bemötandet av dessa? Över 70 procent instämmer helt eller till viss del i verklighetsbeskrivningen att deras yrkessfär är tolerant när det kommer till religiös mångfald (se tabell 2). Inte heller etniska minoriteter utgör något problem enligt respondenternas bedömning.

Tabell 2. Det råder tolerans mot minoriteter inom den sfär du är verksam inom (% , 2017 och 2019)⁸

		2017	2019
Instämmer inte	Religiösa	17	10
	Sexuella	48	39
Instämmer delvis	Religiösa	11	8
	Sexuella	11	15
Instämmer	Religiösa	67	77
	Sexuella	36	31

När samma fråga ställs om tolerans mot sexuella minoriteter är emellertid svaren helt andra. Bara 31 procent (2019) instämmer i att deras yrkessfär fungerar tolerant i dessa avseenden och respondenternas egna bedömningar är således att utsattheten är hög för HBTQ-personer (tabell 2). Under senare år har flera organisationer öppet börjat försvara sexuella minoriteters rättigheter i Armenien. En av de främsta är PINK-Armenia, som samtidigt får ta emot en hel del hot och hatmeddelanden (intervju Nvard Margaryan). Huvudbyggnaden är därför helt anonym och saknar skyltar eller andra tecken på att en organisation är verksam där. Sexuella minoriteter och frågor som berör dessa och majoriteten är bland de känsligaste i det armeniska samhället och utmanar såväl privata som offentliga normer.⁹

⁸ Det ska dock noteras att bortfallet 2019 är 17 procent, 2017 endast 3 procent.

⁹ Vid diskussion med CRRC-Armenien varnade medarbetarna för att det skulle bli svårt att ställa och få svar på de frågor som ingick i enkäten 2019 kring HBTQ-personers ställning och rättigheter. Även i samtalsintervjuerna uppstod lätt en laddad stämning när intervjun fördes in på dessa frågor, och många kände sig spontant ifrågasatta av mig (författaren) såsom europeisk forskare med en uppfattad agenda i dessa frågor (vilket inte var fallet men tror jag tolkades så). Trots det var det emellertid ingen som valde att avstå från att besvara frågorna.

Homosexualitet ses vidare av nästan 40 procent som ett personligt val snarare än en medfödd sexuell läggning (tabell 3). 25 procent förklarar homosexualitet med biologiska faktorer (gener och hormoner). Att det uppfattas vara ett val skulle kunna betyda att man väljer att bejaka sin läggning (eller inte), snarare än att man väljer sin läggning, men mycket tyder ändå på att det är det senare alternativet som många syftar på.

Tabell 3. Välj det av följande uttalanden som du håller mest med om (% , 2019)

Homosexualitet är ett personligt val	37
Homosexualitet är ett resultat av fel föräldraskap	11
Homosexualitet är ett resultat av minskning av social och religiös moral	2
Homosexualitet är ett resultat av att ha utsatts för sexuella trakasserier i tidig ålder	2
Homosexualitet är ett resultat av HBTQ propagandapåverkan	1
Sexuell läggning bestäms av överskottet av manliga och kvinnliga hormoner	14
Sexuell läggning bestäms av generna	11
Forskare har ännu inte ett slutgiltigt svar på frågan hur sexuell läggning bildas	11
Vet ej och bortfall	13

*I de tabeller där »vet ej» och »bortfall» är inkluderade och det rör sig om ett ojämnt antal observationer (respondenter) i cellen kan procentsumman bli större än 100. För att undvika förvirring har därför raden »samtliga» inte tagits med.

Intressant nog, när det gäller att ange om HBTQ-personers rättigheter respekteras, är resultaten mestadels positiva, såtillvida att fler är överens (38 procent) om att dessa försvaras än motsatsen (29 procent). Samtidigt som respondenterna alltså anser att HBTQ-personers rättigheter försvaras i Armenien så menar ändå närapå 60 procent att de organisationer som gör det, till exempel PINK-Armenia, »inte behövs». 61 procent av respondenterna håller vidare med om uttalandet »Alla bör ha sin egen livsstil och sin religiösa tro och sexuella preferenser, även om det gör dem annorlunda än någon annan». Men när det gäller specifika demonstrationer av HBTQ-rättigheter visar svaren att de allra flesta avvisar dessa. Någon skillnad i attityderna mellan olika sektorer eller mellan könen förelåg inte (se tabell 4).

Synsättet att sexuella minoriteter propagerar för sin läggning genom att organisera sig återkommer. Istället för ett betraktelsesätt som skulle kunna ta sikte på att HBTQ-personer törs ta plats i offentligheten och inte gömma sig eller skämmas för vilka de är, är alltså tolkningen från flertalet respondenter att det handlar om »marknadsföring». Samtidigt är det ytterst få (en procent) som tror att homosexualitet beror på propaganda (tabell 4).

Tabell 4. Vad anser du om nedanstående påståenden? (% , 2019)

	Instäm- mer inte	Instämmer till mindre grad	Varken eller	Instämmer delvis	Instäm- mer	Vet ej och bortfall
I mitt land försvaras HBTQ- personers mänskliga rättigheter	17	12	14	19	19	20
Organisationer som främjar HBTQ-rättigheter är nödvändiga i mitt land	54	6	12	9	10	10
Lagen bör tillåta homosexuella äktenskap	75	2	7	3	3	10
Homosexuella relationer bör förbjudas	25	6	8	6	48	10
Lesbiska kvinnor bör inte få arbeta med barn (till exempel som lärare)	23	4	6	7	50	11
Homosexuella män bör inte få arbeta med barn (till exempel som lärare)	21	5	7	5	52	11
Lesbiska par (kvinnor) bör tillåtas att adoptera barn	69	3	8	4	7	11
Homosexuella par (män) bör tillåtas att adoptera barn	72	2	8	4	5	10
Prideparaden bör förbjudas	5	2	8	6	70	10
Homosexuella som kommit ut bör beundras för sitt mod	62	5	12	5	4	13
Homosexuella/lesbiska bör sluta pressa på människor en homosexuell livsstil	4	1	5	5	76	10
Alla borde ha sin egen livsstil, sin religiösa tro och sexuella preferenser även om det är annorlunda	11	2	16	13	48	11
Vi borde lita på behöriga myndigheters beslut i frågan om HBTQ	36	14	11	13	8	20
Homosexuella och lesbiska är lika friska som alla andra	43	9	12	8	15	14

Företrädarna för dessa minoriteter borde ändå förstå att de inte bör förespråka sin livsstil. Propaganda är för mig rimligt inom ett samhälle men bör inte gå utöver sina gränser. Som de säger det på ryska »V tuzjoj monastir so svoimi uslovijami ne chodjat» [De går inte till ett annat kloster med sin egen reglering]. Det är helt oacceptabelt för mig när de åker till avlägsna traditionella byar i Armenien och förespråkar sin livsstil. De borde förstå att detta kommer att mötas med en motåtgärd. Så min åsikt är att det borde finnas ömsesidig respekt (intervju Souren Zolyan).

Liknande uppfattningar framkommer i många av intervjuerna, att sexuella minoriteter bedriver kampanjer och propagerar för en livsstil, något som inte betraktas som acceptabelt.

Som en del av denna argumentering ingår att ställa barns intressen mot HBTQ-personernas vilja att offentligt »propagera» för sin livsstil. I skolan eller i offentliga miljöer ska barnen för sitt eget bästa därför skyddas. I tabell 4 framgår också följdriktigt att många inom eliterna anser att homosexuella män och lesbiska kvinnor inte ska få arbeta med barn, till exempel som lärare (57 procent i båda fallen).

Att öppna manifestationer som Prideparaden skulle förbjudas bejakas av över 75 procent.

Jag är emot Prideparader, de stör mig, inkräktar på min egen sfär, försätter mitt barn i en konstig sits och pressar på mig deras agenda. Jag berättar aldrig för någon hur jag lever och låter dem göra detsamma. I den meningen är jag tolerant (intervju Lusineh Yernjakyan).

I den diskurs som ser ut att dominera inom eliterna i Armenien kring en utsatt grupp som de sexuella minoriteterna utgör ställs således en »aggressiv» minoritetsgrupp som vill in i det offentliga rummet mot ett »tolerant» majoritetssamhälle som vill »leva och låta leva» bara det hålls inom fyra väggar.

När det gäller rätten till samkönade äktenskap och att homosexuella par skulle få adoptera barn är en överväldigande majoritet av respondenterna klara motståndare, över 70 procent. De sexuella minoriteterna i Armenien är alltså fortfarande en högst sårbar grupp. De armeniska eliternas värderingar har gått i mer traditionell riktning jämfört med 2017 snarare än blivit mer bejakande av dessa minoriteters rättigheter och likvärdighet. Ändå spelar vad som kallas europeiska värderingar en tydlig roll i den armeniska diskussionen och i identitetsbyggande. Europeiska Unionens (EU) grannskapspolitik under 2000-talet och dess Östliga partnerskap (initierat 2009), där Armenien ingår som ett av sex länder, har än mer satt Europa och europeiska värderingar på den armeniska politiska kartan. Någon slags europeisering pågår alltså i Armenien, och den högutbildade yngre generation som delvis stod bakom Sammetsrevolutionen är en »post-materialistisk» sådan, med värderingar som betonar tolerans, rättigheter och jämlikhet, värderingar som ligger nära dem som ibland beskrivs som grundläggande europeiska. Många i den generationen har

läst samhällsvetenskap, genusstudier och postkoloniala studier vid universiteten i Jerevan och har därmed också kommit i kontakt med forskning som betonar mänskliga rättigheter för grupper som kvinnor och sexuella minoriteter (se Iskandaryan, 2018).

Givet detta, vilken bedömning gör respondenterna av hur Armeniens identitet uppfattas av omvärlden? Ses landet som del av en europeisk civilisation primärt vilket skulle kunna motiveras av den kristna kyrkans mycket gamla traditioner i landet, eller snarare som en icke-europeisk, företrädesvis då kanske asiatisk, civilisation? Vilken identitet tillskrivs Armenien av omvärlden?

44 procent av respondenterna 2019 anser inte att Armenien av omvärlden betraktas som europeiskt, 27 procent i någon mån att det gör det. Intervjupersonerna fördjupar bilden av ett land som ses som en plats där kulturella influenser korsas men som ändå lutar mer åt det österländska.

»Hur mycket vi än säger att vi bär på en europeisk kultur så är vi präglade av Mellanöstern. Jag vet inte om det är något nedlagt i oss eller är resultatet av att vi levt under Ottomanska riket och blivit invaderade av arabiska, mongoliska och tatariska folk», konstaterar Benyamin Poghosyan, ordförande i Armeniska statsvetarförbundet, apropå att Armenien har en ganska traditionell syn på kvinnor och på sexuella minoriteter. Samtidigt poängterar han att Armenien långt ifrån är Saudiarabien eller Pakistan. Armenien är inte fundamentalistiskt, kvinnors roll är förhållandevis stark (intervju Benyamin Poghosyan).

Jag tror att vi fortsättningsvis blir mer österländska. Sovjetunionen var ett industriland, och även om det fanns ideologiska konfrontationer så utvecklade det sig inom en västerländsk modell, socialismen har kommit från Europa. Det är resultatet av ett västerländskt sinnelag och konfrontationen har varit inom gränserna för västerländskt paradig. Idag kan jag se att hur mycket vi än talar om ett närmande till väst, om vi ser på traditioner och sedvänjor är vi närmare det österländska (intervju Souren Zolen).

Dualismen i Armenien, där traditionalism och postmaterialism lever sida vid sida, gör att Armenien snabbt håller på att bli regionens »Silicon Valley» där kunskapsekonomin växer medan könsrollerna och familjens roll förblir mer oförändrade (intervju Gevorg Ter-Gabrielyan).

I nästa avsnitt står den territoriella, nationella säkerheten och konflikten om Nagorno-Karabach med Azerbajdzjan i centrum. Hur betraktar Armeniens eliter 2017 och 2019 den frågan, dess lösning och konsekvenser? Här spelar också uppfattningar om den stora armeniska diasporan en roll.

Nationell säkerhet och tillhörighet

Armenien utropade sin självständighet i samband med Sovjetunionens slutliga kollaps 1991. När landets förste president Levon Ter-Petrossian tillträdde, ägde det rum mot bakgrund av ett pågående krig mot grannlandet Azerbajdzjan. Regionen

Nagorno-Karabach, som efter gränsdragningar på 1920-talet kom att tillhöra Azerbajdzjanska SSR, hade en övervägande armenisk befolkning (Cheterian, 2018; Cornell, 2001; Suny, 1993). När Michail Gorbatjov genom glasnost och perestrojka släppte anden ur den sovjetiska flaskan stod det snart klart att Karabach ville tillhöra Armenien. Öppna stridigheter bröt ut 1988 (Kopecek, Hoch & Baar, 2016). När dessa 1994 övergick i stillestånd men inte fredsavtal var relationerna bottenfrusna – och har så förblivit.

Nagorno-Karabach-konflikten har präglat relationerna mellan Armenien och Azerbajdzjan alltsedan dess, medlingsförsöken från bland andra den särskilt utsedda Minskgruppen och OCSE har inte varit framgångsrika. Den armeniska politiska ledningen, till exempel de båda tidigare presidenterna Kotjarjan och Sargsian som båda kommer från Karabach, har haft starka kopplingar till regionen och maktgrupperingen Republikanska partiet byggdes upp av ett nätverk av veteraner från Karabach-kriget (Hale, 2015, s. 228–230). Armeniens näringsliv var likaså sammanflätat med nätverket av veteraner, vars dominans emellertid kom att minska under 2000-talet (Iskandaryan, Mikaelian & Minasyan, 2016, s. 130). Nagorno-Karabach är idag en de facto-stat med egen president och parlament, och längs konfliktlinjen utbryter fortfarande stridigheter, i större skala senast i maj 2016. Att därför som ofta görs kalla detta en »frusen» konflikt, menar de Waal är en vilseledande beteckning. Konflikten kräver dödsoffer nästan varje år.

Idag, 2020, är konflikten mellan de sydkaukasiska staterna fortfarande ett öppet sår och en av de mest »komplexa och svårlösta konflikterna i det postsovjetiska området» (Abushov, 2019, s. 72, min översättning). Den nya ledningen i Jerevan signalerade tydligt redan under protesterna på våren 2018 att fredsprocessen med Azerbajdzjan skulle bli en prioriterad fråga. I januari 2019 föreföll länderna vara mer öppna för förhandlingar än på länge och optimismen växte. En stor andel, närmare 70 procent, av respondenterna anser, kanske inte så förvånande, att konflikten bör lösas med förhandlingar, fredligt, och inte med våld. Emellertid är det färre som tror att så kommer att bli fallet. 19 procent uppger att de tror att konflikten aldrig kommer att lösas, 22 procent att det kommer att ta mer än tio år medan ytterligare en tredjedel inte har någon bestämd uppfattning.

Tabell 5. När kommer konflikten om Nagorno-Karabach att vara löst? (% , 2019)

Den är löst	Inom ett år	2–5 år	6–10 år	Fler än 10 år	Aldrig	Bortfall
4	2	12	13	22	19	30

Vari bottenar pessimismen? Till viss del beror den på att konflikten om Karabach länkas till andra trauman för det armeniska folket, i synnerhet folk mordet 1915.

Konflikten i Karabach är inte möjlig att förstå utan att se på historien. För 100 år sedan hängde ett svärd över våra huvuden som resulterade i folkmordet. Karabach är en fortsättning på detta (intervju Tigran Tumusyan).

Respondenten länkar därmed samman utsattheten gentemot Turkiet med konflikten med Azerbajdzjan vilket är ett vanligt grepp i hur konflikten ramas in. Så till exempel hävdar Armenien-kännaren Cheterian (2018) att det armeniska folkmordet, Turkiets förnekande av detsamma och konflikten i Nagorno-Karabach har ett klart samband.

I Turkiet ägde det första moderna folkmordet rum, det på den armeniska befolkningen i Anatolien 1915 (Cheterian, 2018, s. 901). Bakom stod den ungturkiska rörelsen, vilket har skapat bestående spänningar mellan Armenien och Turkiet som inte är lösta. Turkiet har inte erkänt folkmordet (Kirakossian, 2015). I Armenien kallas både azerier och turkar för »turkar» i och med att de är muslimer och betraktas båda som landets fiender.

Konflikten mellan Armenien och Azerbajdzjan om Nagorno-Karabach har bland annat sin upprinnelse i de gränsdragningar som gjordes när Sovjetunionen bildades 1922, även om spänningarna går längre tillbaka än så. Regionen, som har en majoritet av invånare med armeniskt ursprung, blev trots det en del av Azerbajdzjan. När Michail Gorbatsjovs glasnost förändrade det politiska klimatet i Sovjetunionen mot ökad öppenhet förklarade ledningen i Nagorno-Karabachs huvudstad Stepanakart i februari 1988 att provinsen i fortsättningen ville tillhöra Armenien. Ett djärvt utspel, som också följdes upp i Armeniens huvudstad Jerevan med omfattande folkliga manifestationer och hundratusentals människor på gatorna. Även Armeniens ledande konstnärer, författare och politiskt aktiva stödde Stepanakart och kraven på anslutning till Armenien (de Waal, 2012, s. 23; Saparov, 2018).

Att ledningen i Stepanakart drev en anslutning av Nagorno-Karabach till Armenien var inget de politiska ledarna i Azerbajdzjan fäste något avseende vid. De var fast beslutna att hålla fast vid Nagorno-Karabach som azerbajdzjans territorium. En rad förslag har därefter varit uppe till diskussion under åren i de fredsförhandlingar som pågått under internationell ledning. Mot den bakgrunden, hur bedömde eliterna 2017 jämfört med 2019 de formella lösningar som står till buds?

Såväl 2017 som 2019, alltså före och efter Sammetsrevolutionen, ses det för det första som helt uteslutet att Nagorno-Karabach i någon form – med eller utan autonomi eller som administrativ region – skulle komma att utgöra en del av Azerbajdzjan (tabell 6). Motståndet är helt överväldigande, och här finns inte utrymme för någon kompromiss. En majoritet, ännu fler 2019 (89 procent) än 2017 (73 procent), ser istället Nagorno-Karabach som en officiell del av Armenien som en acceptabel lösning. Vissa hyser också uppfattningen att det bara är totalt nederlag för endera parten som kommer att avsluta konflikten. »Lösningen» enligt denna tolkning ligger alltså i att någondera sidan blir helt besegrad, och därmed handlar det uteslutande om militär styrka och om globala allianser. Det finns ingen mellanväg, ingen kompromiss (intervju Tigran Tumusyan, Samvel Martirosyan).

Tabell 6. Nagorno-Karabach ska vara en ... (% , 2017 och 2019)

		Instämmer inte	Instämmer med förbehåll	Instämmer	Bortfall
2017	Formell del av Armenien?	24	14	59	2
	Egen stat?	24	17	56	3
	Egen region som styrs av Armenien och Azerbajdzjan?	91	5	2	2
	Del av Azerbajdzjan med omfattande autonomi?	96	1	0	2
	Del av Azerbajdzjan utan autonomi?	97	0	0	2
2019	Formell del av Armenien?	6	28	61	6
	Egen stat?	30	24	43	4
	Egen region som styrs av Armenien och Azerbajdzjan?	93	4	2	2
	Del av Azerbajdzjan med omfattande autonomi?	95	2	1	2
	Del av Azerbajdzjan utan autonomi?	97	1	1	2

Emellertid är det inte bara två, utan tre direkta parter i denna konflikt, eftersom den politiska ledningen i Nagorno-Karabachs huvudstad har en egen agenda idag, som inte fanns när konflikten bröt ut. Ett viktigt förslag från den nya regeringen Pasjinjan har varit att Nagorno-Karabachs ledning ska sitta med vid förhandlingsbordet som ett sätt att minska spänningarna mellan Jerevan och Stepanakart. När Nikol Pasjinjan därför samtidigt på ett stort möte i Stepanakart i augusti 2019 sade att »Artsach tillhör Armenien. Punkt» var det en signal både till Nagorno-Karabachs president (Bako Sahakyan) och till Baku (Kucera, 2019) som var provocerande. Signalerna från Jerevan kan tolkas som dubbla.

Karabach jämförs ibland i den armeniska diskussionen med de facto-stater som Abchazien och Sydossetien, eller tidigare jugoslaviska Kosovo. Då handlar det såväl om hur inflytelserika aktörer som Ryssland, USA och EU har hanterat konflikterna, som om formellt erkännande och folkrättsliga aspekter. Parallellerna med de facto-staterna i grannlandet Georgien kan ligga nära till hands, men att Georgien mer eller mindre gett upp sina anspråk på dessa territorier gentemot Ryssland – och därmed blivit friare men låtit Ryssland »ta över» dessa områden – är inte en väg som Armenien borde gå när det gäller Azerbajdzjan och Nagorno-Karabach, menar många. »Och det är hur Georgien blev av med sina kedjor. Är vi redo att betala samma pris? Det tror jag inte» (intervju, Menua Soghomyan).

Konflikten mellan Armenien och Azerbajdzjan involverar indirekt andra parter än dessa båda länder och Nagorno-Karabach självt. Azerbajdzjans olje- och

gastransporter till Europa kan påverkas om det blir öppet krig igen vilket har betydelse för kontinentens energiförsörjning. Eftersom Azerbajdzjan är till övervägande delen muslimskt och Armenien kristet finns en religiös aspekt, oklart emellertid hur viktig den egentligen är.

Turkiet kan komma att backa upp Azerbajdzjan och det omvända gäller för Iran. Ryssland är en »beskyddare» i bakgrunden för Armenien men har också sålt vapen till Azerbajdzjan. Konflikten har emellertid ytterligare förstärkt Armeniens beroende av Ryssland. Medan Azerbajdzjan haft tur genom att stora oljefyndigheter hittats i Kaspiska havet som gjort landet rikt och därmed skapat större manöverutrymme för ledningen, saknar Armenien sådana resurser och måste förlita sig på den strategiska alliansen med Ryssland för säkerhetspolitiska garantier (de Waal, 2012, s. 293). Armeniens medlemskap sedan 2015 i Euroasiatiska ekonomiska unionen, Rysslands svar på EU, där också Kazakstan, Kirgizistan och Belarus är medlemmar, är en följd av detta beroende (för Euroasiatiska ekonomiska unionen, se Dragneva & Wolczuk, 2017; Bolgova, 2020). Situationen är således komplicerad, och regionen präglad av korsande lojaliteter. Mot den bakgrunden, hur bedömer de armeniska eliterna andra parter engagemang i konflikten?

Tabell 7. Följande organisationer/länder ska vara involverade i att lösa konflikten om Nagorno-Karabach ... (% , 2019)

	Inte alls involveras	Involveras mindre	Involveras mer	Bortfall
Ryssland	9	26	57	9
USA	12	44	34	11
Frankrike	14	38	37	12
Turkiet	54	10	29	7
EU	12	51	25	13
Armeniska diasporan	10	35	47	8

Respondenterna anser som framgår att Turkiet, EU, Frankrike och USA borde vara *mindre* involverade i att hitta en lösning på konflikten, medan Ryssland och den armeniska diasporan istället borde vara *mer* inblandade i konfliktlösningen (tabell 7). De armeniska eliterna sätter uppenbarligen tilltro till sin ryska beskyddare, medan det när det gäller Turkiet är en majoritet som anser att landet inte alls borde vara inblandat i processen.

Före första världskriget levde många armenier i vad som var Ottomanska riket, i östra Anatolien, med Konstantinopel som huvudstad, medan de östra delarna av vad som idag utgör Armenien låg inom det tsarryska imperiet under ätten Romanov. I och med den stora armeniska diasporan som växte genom 1900-talets tragiska händelser finns stora exilgrupper och starka förbindelser med både Europa (Frankrike) och USA, liksom Ryssland, Ukraina, Libanon, Syrien, Iran, Turkiet, Kanada, Argentina och Australien.

Diasporan, som inte sällan tillskrivs ett inflytande i armenisk politik och samhällsliv är en aktör – eller ett knippe aktörer – som många respondenter skulle vilja se mer aktiv i att främja den nationella säkerheten, och konfliktlösningen när det gäller den utdragna Nagorno-Karabach-frågan. Den armeniska historiska gemenskapen, *Hai dat*, som sträcker sig över stora delar av världen, är en del av nationens självbild och stolthet (de Waal, 2012, s. 57). Diasporan har alltså format Armeniens självbild som en nation där merparten bor utanför landets gränser, vilket i sin tur har nära samband med 1915 års folkmord. Känslan av att vara ett utsatt folk omgivet av fiender finns alltså sida vid sida med den stolthet och självmedvetenhet som kommer av att vara en av de äldsta kristna kulturerna i världen med intellektuella traditioner och en välutbildad befolkning (Suny, 1993; Croissant, 1998, s. 4).

Armeniens situation jämförs i flera av intervjuerna med Israels, också det ett land omgivet av fiender och med en stor diaspora. Det är därför av intresse att få veta hur den armeniska eliten ser på diasporans roll i landet. I tabell 8 – nedan – anger respondenterna vilket inflytande de anser att diasporan bör ha över olika politiska områden.¹⁰

Tabell 8. Vilket inflytande ska diasporan ha över ... (% , 2019)

	Inget	Delvis	Stort
Konflikten om Nagorno-Karabach	50	14	29
Inrikespolitiken	58	21	16
Utrikespolitiken	45	26	25
Utbildningspolitiken	74	8	9
Kulturpolitiken	53	18	26

*vet ej/vill ej svara har inte tagits med i redovisningen.

Slutsatser

Utvecklas den politiska elitkulturen i progressiv riktning i Armenien? Det material som presenterats på föregående sidor skapar en unik möjlighet att genomlysas eliternas affektiva och evaluativa förhållningssätt som de såg ut våren 2017 och på våren 2019, med andra ord före och efter (eller under) Armeniens Sammetsrevolution, med avseende på hur dessa förhåller sig till säkerhet, såväl humanitär som territoriell. Stora förändringar har ägt rum och fortsätter äga rum inom staten och förvaltningen, inom rättsväsendet och internt inom partierna för att skapa ökad demokrati och bredare deltagande och inkluderande. Förhoppningar knyts till att utvecklingen ska främja välbefinnande, en starkare stat och i förlängningen fred.

¹⁰ Armenien har haft ett diaspora-ministerium, som emellertid har slagits ihop med andra ministerier under de senaste förändringarna i regeringskansliet.

Om de armeniska eliternas värderingar ser ut att gå i progressiv riktning, mot att bejaka mer jämlika relationer mellan kvinnor och män, ökad tolerans och acceptans av sexuella minoriteter och deras rättigheter har varit den ena empiriska frågan på de föregående sidorna. Det övergripande svaret är nej. Vad studien har visat är att när det kommer till att minska sårbarheten och öka trygghet och valfrihet för dem som traditionellt varit mycket utsatta i det armeniska samhället, att med andra ord bejaka den humanitära säkerheten och att göra det bortanför formell lagstiftning, är eliternas värderingar och bedömningar fortsatt mer traditionella än moderna.

Armeniens elit – och det gäller både män och kvinnor – betraktar 2019 likaväl som 2017 kvinnor och män som förutbestämda av biologin till olika roller i samhället och framförallt i familjen. Förståelsen för att informella normer är centrala att förändra för att minska sårbarheten är begränsad och tillmäts liten betydelse. Formell lagstiftning är det medel med vars hjälp eventuella problem ska avhjälpas, och lagstiftning är idag i stort på plats. Hållningen är påfallande legalistisk. Finns regler, är det därefter upp till individen, i det här fallet kvinnan själv, att förverkliga sina möjligheter som enligt många är inom räckhåll för den som bara vill. Det är en intressant och delvis motsägelsefylld bild med starkt individualistiska inslag, samtidigt som intervjuerna förmedlar bilden av ett kollektivistiskt samhälle med påtagliga rollförväntningar.

När det gäller de sexuella minoriteternas situation är betraktelsesättet snarare att det är majoriteten som är utsatt och sårbar än tvärtom. En inflytelserik diskurs som gör gällande att sexuella minoriteter – likt en politisk ideologi – försöker få med sig fler för sin sak och missionerar och marknadsför gestaltar situationen som hotfull och utmanande. Genom den propaganda som HBTQ-personer anses ägna sig åt genom sina organisationer, där de »marknadsför» sin livsstil, håller de sig inte till den privata sfär där toleransens gränser går utan tar steget in i och tar över det offentliga rummet. Oförståelsen inför den utsatthet och brist på känsla av säkerhet, trygghet och lika värde som HBTQ-personer upplever är fortsatt omfattande och, om man ska tro dessa data, tilltagande.

En andra empirisk fråga gällde konflikten och konfliktlösning i Nagorno-Karabach-kriget. Här är positionerna fortsatt låsta, i bemärkelsen att såväl 2017 som 2019, alltså före och efter Sammetsrevolutionen, ses det som helt uteslutet att Nagorno-Karabach i någon form – med eller utan autonomi eller som administrativ region – skulle komma att utgöra en del av Azerbajdzjan. En majoritet, ännu fler 2019 (89 procent) än 2017 (73 procent), ser istället Nagorno-Karabach som en officiell del av Armenien. Eftersom regeringen i Stepanakart trätt in som en part i konflikten på ett annat sätt än tidigare, har emellertid den lösningen också för armenierna sina problem. Idag kan tänkas att Artsach till och med vill bli helt självständigt.

I denna artikel har den humanitära och territoriella säkerheten kopplats samman såtillvida att med ett samhällsklimat i Armenien där sårbarheten för utsatta grupper minskar och den mänskliga säkerheten därmed ökade skulle kunna leda till och spilla över till öppnare och mer toleranta attityder också i utrikespolitiken. Vad

som händer socialt och politiskt i Armenien under de nya eliterna skulle kunna ha långtgående effekter på Armeniens internationella ställning och förhållanden. Det är vad den tolkning av teorin om kvinnor och fred säger som presenterades i artikelns första del, och som gör gällande att när social dominans, hierarkier och utsatthet präglar ett samhälle internt tenderar det att fortplanta sig också till statens internationella relationer. Detsamma gäller omvänt. Ett generöst och jämlikt samhälle ökar möjligheten av en stat som tenderar att präglas av sådana värden också utåt. Bland Armeniens eliter, vilket denna studie har visat, lyser fortfarande sådana värderingsförändringar med sin frånvaro.

Referenser

- Abrahamian, L. & Shagoyan, G. (2018). Velvet revolution, Armenian style. *Demokratizatsiya*, 26(4), 509–30.
- Abushov, K. (2019). Russian foreign policy towards the Nagorno-Karabach conflict: Prudent geopolitics, incapacity or identity? *East European Politics*, 35(1), 72–92.
- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Blanc, A. K. (2016). Book review: Valerie M. Hudson and Patricia Leidl, *The Hillary Doctrine: Sex and American foreign policy*. *Population and Development Review*, 42(1), 147–50.
- Bolgova, I. (2020). *Post-Soviet space 2020: Key trends and challenges*. Wien: SP Institut für Sicherheitspolitik. <https://www.institutfuersicherheit.at/post-soviet-space-2020-key-trends-and-challenges/> (nedladdad 23 januari 2020)
- Brounéus, K. (2014). The women and peace hypothesis in peacebuilding settings: Attitudes of women in the wake of the Rwandan genocide. *Signs*, 40(1), 125–51.
- Bunce, V. & Wolchik, S. L. (2011). *Defeating authoritarian leaders in postcommunist countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cheterian, V. (2018). The uses and abuses of history: Genocide and the making of the Karabakh conflict. *Europe-Asia Studies*, 70(6), 884–903.
- Cornell, S. (2001). *Small nations and great powers: A study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*. London: Curzon.
- Croissant, M. P. (1998). *Armenia-Azerbaijan conflict: Causes and implications*. Westport: Praeger Publishers.
- Derlugian, G. & Hovhannisyán, R. (2018). The Armenian anomaly: Toward an interdisciplinary interpretation. *Demokratizatsiya*, 26(4), 441–465.
- de Waal, T. (2012). *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York: New York University Press.
- Dragneva, R. & Wolczuk, K. (2017). *The Eurasian Economic Union: Deals, rules and the exercise of power*. London: Chatham House.
- Eckstein, H. (1997). *Regarding politics*. Berkeley: University of California Press.
- Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution: Adapting to women's new roles*. Cambridge: Polity.
- Fukuyama, F. (1998). Women and the evolution of world politics. *Foreign Affairs*, 77(5), 24–40.
- Gibson, J. L., Duch, R. M. & Tedin, K. L. (1992). Democratic values and the transformation of the Soviet Union. *Journal of Politics*, 54(2), 329–71.
- Hale, H. E. (2015). *Patronal politics: Eurasian regime dynamics in comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, V. M., Caprioli, M., Ballif-Spanvill, B., McDermott, R. & Emmett, C. F. (2008). The heart of the matter: The security of women and the security of states. *International Security*, 33(3), 7–45.
- Hudson, V. M., Ballif-Spanvill, B., Caprioli, M. & Emmett, C. F. (2014). *Sex and world peace*. New York: Columbia University Press.
- Hudson, V. M & Leidl, P. (2015). *The Hillary Doctrine: Sex and American foreign policy*. New York: Columbia University Press.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.

- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. & Norris, P. (2003). *Rising tide: Gender equality and cultural change around the world*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Inglehart, R. & Norris, P. (2012). The four horsemen of the apocalypse: Understanding human security. *Scandinavian Political Studies*, 35(1), 71–96.
- Ishkanian, A. (2015). Self-determined citizens? New forms of civic activism and citizenship in Armenia. *Europe-Asia Studies*, 67(8), 1203–27.
- Iskandaryan, A. (2018). The Velvet Revolution in Armenia: How to lose power in two weeks. *Demokratizatsiya*, 26(4), 465–82.
- Iskandaryan, A. Mikaelian, H. & Minasyan, S. (2016). *War, business & politics: Informal networks and formal institutions in Armenia*. Jerevan: Caucasus Institute.
- Kaldor, M. & Beebe, S. J. (2010). *The ultimate weapon is no weapon: Human security and the new rules of war and peace*. New York: Public Affairs Books.
- Kirakossian, A. J. (2015). *The Armenian genocide in contemporary American encyclopedias*. Jerevan: National Academy of Sciences of Armenia and Armenian Genocide Museum-Institute.
- Kopecek, V., Hoch, T. & Baar, V. (2016). Conflict, transformation and civil society: The case of Nagorno-Karabach. *Europe-Asia Studies*, 68(3), 441–59.
- Kucera, J. (2019). Pashinyan calls for unification between Armenia and Karabakh. *Eurasianet*, 6 augusti. Hämtad 23 januari 2020 från <https://eurasianet.org/pashinyan-calls-for-unification-between-armenia-and-karabakh>
- Maot, I. (2009). The women and peace hypothesis? The effect of opponent negotiators' gender on the evaluation of compromise solutions in the Israeli-Palestinian conflict. *International Negotiation*, 14(3), 519–536.
- Putnam, R. D. (1973). *The beliefs of politicians*. Princeton: Princeton University Press.
- Reisinger, W. M., Miller, A. H, Hesli, V. L. & Maher, K. H. (1994). Political values in Russia, Ukraine, and Lithuania: Sources and implications for democracy. *British Journal of Political Science*, 24(2), 183–223.
- Rohrschneider, R. (1999). *Learning democracy: Democratic and economic values in unified Germany*. Oxford: Oxford University Press.
- Saparov, A. (2018). Re-negotiating the boundaries of the permissible: The national(ist) revival in Soviet Armenia and Moscow's response. *Europe-Asia Studies*, 70(6), 862–83.
- Silae, N. & Fomin, I. (2018). My step aside from Sasna Tsrer? Dynamics of protest coalitions in Armenia, 2016 and 2018. *Demokratizatsiya*, 26(4), 483–508.
- Shahnazaryan, N., Badasyan, E. & Molvud, G. (2016). From the Cinderella of Soviet modernization to the post-Soviet return to “national Traditions”: Women's rights in Azerbaijan, Armenia, and Georgia. Paper presenterat på PONARS konferens, Helsingfors, 10–11 juni.
- Steen, A. (1997). *Between past and future: Elites, democracy and the state in postcommunist countries: A comparison of Estonia, Latvia and Lithuania*. Aldershot: Ashgate.
- Stronski, P. (2018). Armenia's democratic triumph. Hämtad 23 januari 2020 från <https://carnegieendowment.org/2018/04/24/armenia-s-democratic-triumph-pub-76165>
- Suny, R. G. (1993). *Looking towards Ararat: Armenia in modern history*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tadjibakhsh, S. & Chenoy, A. (2007). *Human Security: Concepts and Implications*. London: Routledge.
- Werning Rivera, S. & Zimmerman, W. (2019). Introduction: new directions in survey research on Russian elites. *Post-Soviet Affairs*, 35(5–6), 359–364.

Appendix 1: Intervjuer

1. Aharon Adibekyan (M), grundare Sociokop (gallupinstitut), 1 juli 2019, Jerevan.
2. Lusineh Yernjakyan (K), regissör Statliga Kammarteatern, juni 2019, Jerevan.
3. Samvel Martirosyan (M), oberoende media-och cybersäkerhetsspecialist, 27 juni 2019, Jerevan.
4. Ashot Melikyan (M), ordförande Yttrandefrihetskommittén, journalist, 3 juni 2019, Jerevan.
5. Benyamin Poghosyan (M), ordförande Statsvetarförbundet, politisk tjänsteman m.m., 10 juli 2019, Jerevan.
6. Davit Hakobyan (M), chef för Yerkir Media, 10 juni 2019, Jerevan.
7. Zaruhi Hovhannisyan (K), advokat, PR-person för Koalitionen för att stoppa våld mot kvinnor, 29 juli, 2019.
8. Hovhannes Karapetyan (M), ordförande i Unga Ingenjörers Förbund, 10 juli 2019, Jerevan.
9. Levon Shirinyan (M), akademiker och »public intellectual», augusti 2019, Jerevan.
10. Aghasi Tadevosyan (M), antropolog, Nationella Vetenskapsakademien, »public intellectual», 8 augusti 2019, Jerevan.
11. Anahit Manasyan (K), vicedirektör Rättsakademien, 6 augusti 2019, Jerevan.
12. Souren Zolyan (M), Arksakh-kommittén, medlare Karabakh, tidigare rektor Armeniska statsuniversitetet för språk, juli 2019, Jerevan.
13. Artak Kirakosyan (M), grundare, Civil Society Institute, juli 2019, Jerevan.
14. Arman Hayrapetyan (M), grundare, Tumo Dilijan Center (utbildning), juni 2019, Jerevan.
15. Menua Soghomonyan (M), utbildningsledare, Jerevans Statsuniversitet, 19 maj 2019, Jerevan.
16. Gevorg Ter-Gabrielyan (M), grundare Eurasia-Stiftelsen, författare, 18 juli 2019, Jerevan.
17. Tevan Poghosyan (M), ordförande, International Human Development Center, 10 juli 2019, Jerevan.
18. Tigran Tumasyan (M), USAID chefsspecialist utbildning, juni 2019, Jerevan.
19. Gagik Ghazareh (M), filmregissör, 5 maj 2019, Jerevan.
20. Alexander Markarov (M), professor, statskunskap, chef för internationellt samarbete, Jerevans Statsuniversitet, 17 maj 2019, Jerevan.
21. Nvard Manasyan (K), FN-specialist kvinnor, jämlikhet och mänskliga rättigheter, 16 juli 2019, Jerevan.
22. Anahit Shirinyan (K), oberoende utrikespolitisk analytiker, 18 juli 2019, Jerevan.
23. Richard Giragossian (M), VD tankesmedjan Regional Studies Center, 1 juli 2019, Jerevan.
24. Maria Karapetyan (K), parlamentariker »Samhällskontraktet», aktivist och tidigare ledare inom »Imagine» (fredsorganisation för Karabach), 14 november 2018, 2 juni 2019, Jerevan.
25. Anush Khachatryan (K), tjänsteman United Nations Development Program (Kvinnor), 16 november 2018, Jerevan.
26. Gohar Shahnazaryan (K), Kvinnors Resurscentrum Armenien, 9 november 2018, Jerevan.
27. Nvard Margaryan (K), PINK-Armenia, 12 november 2018, Jerevan.

(K inom parentes är kvinna, M är man).